

**IMAGINEA SPAȚIULUI CARCERAL ÎN MEMORIALISTICA
SCRIITORILOR ÎNTEMNIȚAȚI ÎN ÎNCHISOAREA AIUD**
THE IMAGE OF THE CARCERAL SPACE IN THE MEMOIR LITERATURE OF
WRITERS IMPRISONED IN AIUD PRISON

DOI: [10.56177/AUA.PHILOLOGICA.3.26.2025.art.18](https://doi.org/10.56177/AUA.PHILOLOGICA.3.26.2025.art.18)

Prof. drd. ADRIANA MARIA CĂLUGĂR (CUTEAN)
Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia

Abstract: *Aiud Prison occupies a privileged place in the symbolic geography of Romanian detention spaces. The extremely harsh carceral regime, the prominent personalities who were incarcerated there, the large number of individuals who lost their lives within its walls, and the experiences endured during the process of “re-education” transformed this place of detention into a “fortress of death.” At the same time, it was particularized within Romania’s concentrationary universe as a “prison of intellectual elites”, a “university prison.” Aiud Prison has inscribed an exceptional chapter in history concerning the cultural, spiritual, and literary life of its inmates. In this article, I have provided an overview of the specific characteristics of Aiud Prison: a description of the cells as liminal spaces; the mandatory clothing—the “striped garment”; the prisoners’ first encounter with the space of detention; the atmosphere within the prison and the realities of daily life; clarifications regarding inmates’ access to the prison yard, where walks were permitted only for certain prisoners; the image of birds as symbols of freedom, glimpsed through the bars or from the prison courtyard. Other distinctive elements of the detention regime included isolation, loneliness, cold, and hunger; the deficient medical assistance in Aiud Prison; the hunger strike as a form of protest; and the labor norms enforced in the Aiud prison factory. All these aspects were reconstructed through the prison memoir literature of former political prisoners of Aiud—Nicu Păun, Ion Ionid, Grigore Caraza, Aurel Sergiu Marinescu, Petre Pandrea, Tertulian Langa, Vasile Cârdei, Teohar Mihădaș, Nicolae Mărgineanu and Atanasie Berzescu.*

Keywords: *carceral space; Aiud prison; political detention; writers; writing as therapy; testimonies of detention*

Specificul Închisorii Aiud

Închisoarea Aiud, „închisoarea curată a morții”, cel mai mare spațiu concentraționar din România, era „un vestigiu arhaic al unui trecut penitenciar medieval, populat cu oameni”. Spațiul de detenție aiudean se particularizează printre celelalte spații de detenție prin condițiile de detenție, regimul alimentar, brutalitatea torționarilor, elitele intelectuale încarcerate. Din perspectiva fostului deținut Nicu Păun, **spațiul carceral aiudean** este descris alegoric ca un personaj malefic, gata să înghită tot ce îl înconjoară: „Intrarea mi se pare a fi gura unui balaur gata să-și înghită victimele, iar clădirea Celularului o asemănam cu un balaur uriaș, cu 312 guri, gata să ne înghită”¹. Deținuții care sunt încarcerați în

¹ Nicu Păun, *Muntele suferinței*, Editura Institutul european, 1997, p. 104.

Închisoarea Aiud sunt întâmpinați cu replica: „Să vă între bine în cap bandiților, că aici este Aiudul, și de aici nu mai scapă nici pui de pasăre!”

Închisoarea se remarcă prin regimul de exterminare – bătaii, munci istovitoare, înfometare, torturi fizice și psihice. **Specificul** Închisorii Aiud este prezentat în detaliu în memoriile lui Filaret N. Toma: „Surpriza urma s-o avem după ce am intrat în celulă, fiind împinși fiecare în câte o celulă, în prealabil făcându-ni-se fiecăruia percheziția până la piele. Spre deosebire de alte percheziții prin care trecusem, la Aiud după ce ne-au fost puricate lucrurile din sarsana și date cu cizma deoparte, am fost lăsați să tremurăm mult până s-au îndurat să ne deschidă ușa celei. A fost primul semnal a ceea ce înseamnă Aiud.”² Se știa că în Zarca Aiudului au fost încarcerate doar personalități, oameni care au fost considerați de către regimul comunist „cei mai mari dușmani”. Ion Ioanid mărturisește că erau „impresionați de faptul că ne aflăm între zidurile cele mai teribile închisori”³.

Despre regimul de detenție aiudean s-au scris numeroase opere memorialistice care vin în completarea datelor istorice pentru a contura imaginea Închisorii Aiud. În cartea *Martiri și mărturisitori români din secolul XX. Închisorile comuniste din România*, a lui Fabian Seiche se regăsesc mărturii referitoare la acesta. Regimul impus la Aiud a fost „greu în toate timpurile, însă, odată cu începerea reeducării a devenit de nesuportat. Pentru tortură erau scoși doi-trei oameni din camere diferite sau chiar din aceeași cameră. În timp ce unul era torturat, ceilalți așteptau să le vină rândul. Torturile se repetau după patru-cinci zile, cu metode diferite. Mâncarea era adusă la capătul coridorului și nu se distribuia până nu venea ofițerul politic care verifica conținutul ei. Nu era permis să existe nici o boabă de fasole, de arpacaș sau cartof. Zeama era absolut «chioară». De dimineața de la ora 05:00 și până seara la ora 10:00 erai obligat să stai în picioare pe marginea patului. Orice tentativă de a sta întins pe spate, chiar dacă erai bolnav, se pedepsea crunt. Trebuia să fii corect echipat. Cu toți nasturii încheiați la zeghe, indiferent dacă era vară sau iarnă. Vara suportai un duh îngrozitor. La geam era oblonul astupat. Uneori deținuții încercau să mai stea pe lângă ușă, unde se simțea un curent de aer.”⁴ De asemenea, se remarcă și alte aspecte referitoare la una dintre secțiile închisorii, „temuta Zarcă a Aiudului”: „Cea mai temută secție era Zarca. Când era dus la zarcă, deținutului i se făcea un control sever, ca nu cumva camaradul de celulă să impute zeghea lui să-i țină cald. Înainte de a intra în ea, gardianul turna două-trei găleți cu apă pe pardoseala de ciment. Când închidea ușa, cu batjocură zicea: «Dacă vrei, poți să stai jos, ba chiar să te și culci». Trei zile răbdau foame, iar a patra zi primeau jumătate rația. În fiecare dimineață primeau o cană cu apă caldă, sărată. Dimineața așteptau cu multă nerăbdare apa caldă căci se mai încălzeau. Fiind sărată, parcă avea o oarecare consistență pentru foame, dar provoca o cumplită sete.”⁵

² Filaret N. Toma, *Pe drumul pavat cu ghimpi. Amintiri*, Editura Lidana, Suceava, 2005, p. 417.

³ *Ibidem*, p. 477.

⁴ Fabian Seiche, *Martiri și mărturisitori români din secolul XX. Închisorile comuniste din România*, Editura Agaton, Făgăraș, 2010, p. 546.

⁵ *Ibidem*, p. 546.

O descriere minuțioasă a condițiilor de detenție din temnița aiudeană se regăsește și în memoriile lui Tertulian Langa: „Aiudul ne-nghițea cu fălcile-i metalice flămânde după noi. Iată-ne, trudit duium de trupuri trecătoare lipite strâns, că firele de pilitură atrase de un magnet puternic sau ca albinele din roiul pe care un stupar dibace vrea să-l prindă într-un coș. Tocmai așa eram, căci pentru a respira stăteam cu toții sprijiniți în coate pe umerii și piepturile confrăților de teasc. Mulți dintre noi stăteau ca suspendați în aer. Milițienii nu pregetau: ne îndemnau cu cizma, cu pumnul, cu genunchiul; musai era să intre tot lotul de dubași. Iar când organele puterii – vreo patru inși la număr – au reușit să le împingă cu ușa, ca în presă, răzbit din noi un icnet colectiv, adânc, precum sunt zgomotele Terrei prevestitoare de seisme. Unii se-nvinețeau la față, alții răcneau a moarte, iar alții leșinau. Niciunul dintre noi n-ar fi putut să bată în ușa ce ne apăsa, căci toate mâinile aflate înspre partea ușii stăteau neputincioase, prinse în cleștele înghesuiei. Înduram înghesuiala pe suprafața unei încăperi de circa 20 metri pătrați, iar osândiții era vreo 60-70. Deci, aproximativ, 29 cm de fiecare om. Greu de imaginat, dar și mai greu de locuit. Eram într-o adevărată dilemă sau cataractă asupra viețuirii.”⁶

Descrierea celulelor – spații liminale

Filaret N. Toma conturează în memoriile sale, imaginea unei celule specifice Închisorii Aiud. **Descrierea celulei** în care a fost întemnițat este realizată de memorialist astfel: „Celula în care am intrat era mică. Abia încăpeau patru paturi suprapuse cu interval foarte mic între ele. Nelipsita tinetă pentru necesități și cofa cu apă, toate înghesuite. Spațiu pentru mișcare, inexistent. Prin geamul înfundat cu oblon din scânduri nu se putea strecura nici o rază de lumină. Aerul îmbâcsit cu duhoare de tinetă era similar celui de la Reduit.”⁷ În completarea acestor idei, Virgil Mateiaș prezintă în memoriile sale **descrierea celulei în izolare**, o celulă diferită de cea prezentată de Filaret N. Toma: „Eram în celula 6. Cimentată, fără pat, fără foc, cu tine ta sub capac, cu haine de doc zdrențuite și mâncare numai a treia zi. Un turtou, un polonic de apă caldă, în care pluteau câteva boabe de arpacaș. Nu toți la fel. Se lăsase un frig aspru. Picioarele goale în bocancii rupți. Fără somn, cu mișcare prin celula mică și ursuză vreme de 17 ore pe zi, cu repaus pe marginea tinetei înghețate, fără capac.”⁸

Ferestrele celulelor erau așezate în partea opusă ușii, cât mai sus și au fost acoperite cu obloane din scândură pentru a nu le permite deținuților să privească în curtea penitenciarului și mențineau o umiditate foarte crescută și o temperatură scăzută.⁹ Ușile grele și masive aveau vizete de fier și zăvoare care împiedicau vizitele între deținuți, iar ferestrele aveau gratii duble, grilaje de fier care descurajau orice intenție de a evada din spațiul de detenție. Celulele închisorii au

⁶ Tertulian Langa, *Trecând pragul tăcerii. O carte document*, ediția a doua, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2009, pp. 137-138.

⁷ Filaret N. Toma, *op. cit.*

⁸ Virgil Mateiaș, *Anii de groază din România comunistă. Mărturii*, p. 38.

⁹ Nicolae Mărgineanu, *Mărturii asupra unui veac zbuciumat*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2002, p. 334.

ferestre cu obloane care nu permit luminii să pătrundă în interior sau lipsesc cu desăvârșire. În *Închisoarea noastră cea de toate zilele*, Ion Ioanid surprinde aceste detalii, astfel: „Oblonul cu cele două găuri prin care puteam vedea în curtea de plimbare și respectiv, peste gardul Zărcii, în curtea cea mare a închisorii, era un fel de post de observație, la care mă suiam de zeci de ori pe zi.”¹⁰

Vestimentație obligatorie – „haina vărgată”

În Zarca Aiudului, deținuții aveau **vestimentație obligatorie** – „**haina vărgată**”. Nu erau permise alte obiecte de vestimentație, acestea fiind confiscate la perchezițiile realizate, dacă nu corespundeau regulamentului de ordine interioară al penitenciarului. Deținuții aveau două tipuri de echipament – de vară și de iarnă: „Îmbrăcămintea deținuților era confecționată din deșeuri de la fabricile de confecții. Toate aceste obiecte vestimentare erau slabe calitativ, ponosite și rupte”¹¹. Nicu Păun redă în *Muntele suferinței* informații referitoare la vestimentația impusă de conducerea penitenciarului, două categorii de haine vărgate, de iarnă și de vară: „Încă din aprilie al fiecărui an, pe la început de lună, ni se iau hainele vărgate de iarnă și ni se dau haine de vară. Erau bluze din petece de doc, cusute între ele. Pantalonii scurți și bluza reprezentau îmbrăcămintea de vară. Cam după octombrie, începutul lui noiembrie, ni se dă iarăși îmbrăcămintea vărgată, considerată a fi de iarnă. Din primăvară până în toamnă târzie, oamenii își îmbrăcau pe sub bluze tot ce aveau. Erau perioade când tremurăm zi și noapte. Ne chirceam unul într-altul, ne plimbam prin celulă, rând pe rând, câte doi sau câte unul. Timpul îl măsuram prin tururile făcute într-un fel de cerc, atât cât permitea spațiul celei. Au fost perioade când, pe timp de vară, ți se lua puloverul sau pieptarul. Ți se restituiau iarna, dacă aveai noroc de așa ceva. Mulți purtau pe spate pături, pe care le foloseau drept pelerine. Așa ne protejam contra noului flagel al vieții din celulă: frigul. Vara, bluza cu prelungitori era îndeajuns ca să ne protejeze contra frigului, oricât încercam noi să ne ameliorăm situația. Iarna, hainele vărgate, vechi, tocite, nu țineau cald. Aiudul se afla într-o regiune nu departe de masivul munților Apuseni. Dărdăiam de frig mai tot timpul. Totuși, am rezistat într-un fel oarecare.”¹². Memorialistul își continuă depoziția referitoare la vestimentație și afirmă că „...îmbrăcămintea era toată ruptă. Cu timpul, se subția, se degrada. Atunci, apărea imperios necesar să cârpești, să prinzi un nasture căzut. Pentru aceasta, îți trebuia un ac. Am arătat cum am reușit să aduc un ac de la Ploiești. Alții improvizau așa ceva, prin subțierea unei bucățele de sârmuliță, găsită te miri cum. Când nu era folosit, îl țineam ascuns prin saltea, în locuri numai de noi știute”¹³.

Deținuții erau de nerecunoscut, după atâția ani trăiți în condiții de detenție, cu o imagine care s-a șters încet, încet, fără a rămâne în amintirea celorlalți decât o caracteristică specifică, un gest specific, o atitudine deosebită sau un detaliu semnificativ referitor la vestimentația de odinioară. Ion Ioanid descrie în detaliu

¹⁰ Ion Ioanid, *Închisoarea noastră cea de toate zilele 1949, 1952-1954*, volumul I, Editura Humanitas, București, 2013, p. 488.

¹¹ *Ibidem*, p. 86.

¹² Nicu Păun, *op. cit.*, p. 207.

¹³ *Ibidem*, p. 249.

elementele specifice ale acestora: „Toți îmbrăcați la fel, cu aceeași zeghe vârgată, călcau în același pas, unul în urma celui alt. Încărunțiți, slabi, supti la față și palizi, la prima vedere păreau toți identici”¹⁴.

Mărturisitorul Ion Ioanid afirmă că doar după o atentă și lungă analiză și observație, se putea constata că „totuși, regimul de uniformizare și depersonalizare siluită, exercitat asupra oamenilor, nu reușise să suprimă caracteristicile proprii, individuale”¹⁵. La Aiud exista regula strict respectată ca toți deținuții să aibă aceeași ținută vestimentară – **hainele vârgate**: „Noi, cei din Zarcă, nu am beneficiat de echipamentul de vară și am rămas cu hainele noastre până la căderea zăpezii, când am primit zeghe vârgate”¹⁶.

Primul contact cu spațiul de detenție

Vasile Cârdei, fost deținut în Închisoarea Aiud, sublinia în memoriile sale care a fost primul contact cu „vestitul Aiud, groaza românilor din toate timpurile”, conturând o imagine a închisorii extrem de impunătoare, deoarece **primul contact** cu închisoarea este foarte bine reținut, deoarece provoacă teamă. Majoritatea memorialiștilor realizează descrierea spațiului de detenție având ca punct de pornire o focalizare exterioară, în momentul sosirii: „la poarta masivă de metal, șeful de tură trage de o sârmă, sună un clopot, poarta se deschide și suntem primiți cu fast de mai-marii închisorii. Privesc în jur: o clădire uriașă, în formă de T cu patru nivele, cu mii de geamuri în pereți și în jur alte clădiri-parter. În jur, ziduri masive de beton împrejmuiau închisoarea, împodobite cu gheretă de unde veghea vigilent aceeași securitate de nelipsit.”¹⁷, mai apoi o focalizarea interioară în care sunt surprinse detalii despre așezare, arhitectura închisorii, numărul celulelor: „Impresionează interiorul, Maria Tereza a construit pentru români cetăți pentru eternitate: un imens spațiu gol pe înălțimea a trei etaje, cu celule pe ambele laturi, și cu balcoane de circulație în fața celulelor. Închisoarea celular are 312 camere, Zarca, 60 de camere, iar secțiile I și II aveau o capacitate de aproximativ 200 de deținuți. Între parter și etajul întâi este întinsă o imensă plasă de sârmă pentru că cel ce se urcă de la etaj cu intenția de sinucidere să cadă în plasă și nu pe betonul de la parter. La capătul coridoarelor niște geamuri imense cât 3 etaje asigură lumina interiorului. În rest numai uși și iar uși ferecate în fier, permanent închise cu un vizor de supraveghere”¹⁸.

Despre primul contact cu închisoarea își exprimă opinia și Teohar Mihadaș, fost deținut al Închisorii Aiud, care redă momentul sosirii: „Am ajuns acolo într-o seară târzie de decembrie, într-un vagon de transportat oameni”¹⁹ și detaliază felul în care au fost legați cu lanțuri: „ne-au atârnat de picioare niște lanțuri mari, ca să

¹⁴ Ion Ioanid, *op. cit.*, p. 496.

¹⁵ *Ibidem*, p. 496.

¹⁶ Lucia Hossu Longin, *Memorialul durerii. O istorie care nu se învață la școală*, Editura Humanitas, București, 2007, p. 499.

¹⁷ Vasile Cârdei, *Visuri și temnițe*, Biblioteca Miorița, Câmpulung Moldovenesc, 2006, p. 94.

¹⁸ *Ibidem*, p. 94.

¹⁹ Teohar Mihadaș, *Pe muntele Ebal*, Editura Clusium, Cluj-Napoca, 1990, p. 106.

nu ne piardă cumva pe drum și să sperie lumea”²⁰. La început s-a amuzat, apoi după ce a văzut cu câtă frică își întorceau privirile după ei trecătorii de pe stradă, s-a speriat de propria-i ființă.

Memorialistul Nicu Păun rememorează și el primul contact cu Închisoarea Aiud și asociază imaginea acesteia cu un spațiu al infernului dantesc: „Ajungem și, la o comandă scurtă, *Stai!*, Ne oprim în fața unei porți, deasupra căreia scrie: Penitenciarul Aiud. Îmi vine în minte Dante și cuvintele inscripției de deasupra: «Lăsați orice speranță, voi care intrați». Mă cutremur. Acum nu mai e vorba de imaginație, ci de ceva real: pășesc pragul teribilei temnițe care, cu adevărat, avea să fie un infern pentru generația noastră.”²¹ Nicu Păun își amintește cum a fost mutat în Zarcă Aiudului pe care o numește „fundul iadului Închisorii Aiud”²². Acesta afirmă că a auzit din poveștile celorlalți deținuți care sunt condițiile de detenție din Zarcă Aiudului, cum cei încarcerați acolo sunt ținuti într-o „izolare desăvârșită” față de ceilalți deținuți. Predomina o atmosferă de „teamă amestecată cu groază”, deoarece era un loc în care se aplicau cele mai aspre pedepse și mulți deținuți afirmău „Oriunde e posibil de stat, însă la Zarcă, nu!”.

În *Muntele suferinței*, Nicu Păun aduce câteva lămuriri referitoare la această parte componentă a Închisorii Aiud: „când s-a construit Închisoarea Aiud, acum câteva sute de ani, a fost compartimentată în două părți rămase până azi. O parte comună – alcătuită din camere mari, ce constituiau ceea ce numeam noi, când am sosit, secția; altă parte, alcătuită numai din celule. Secția avea numai camere, toate la parter; celulele, actuala Zarcă, formau o parte separată. Mai știam că această clădire fusese declarată insalubră, având igrasie, din care cauza, în 1912, s-a construit o alta, alcătuită numai din celule, binecunoscutul Celular. Cu toate că fusese declarată insalubră, totuși, după 1944, mai ales, fusese populată cu deținuți politici. Mulți și-au găsit moartea între zidurile ei. Cam asta știam despre Zarcă, în momentul în care fusese mutat pe *scurta* T-ului.”²³

Experiența din Zarcă Aiudului, primul contact cu această zonă a închisorii este detaliată de Nicu Păun: „Așadar, am trecut pragul celei mai temute părți a închisorii din Aiud – Zarcă. În celulă sunt paturi suprapuse, lipită de pereții lateral și de peretele dinspre ferestre. Îmi las bagajul pe unul din paturile suprapuse. Privesc înspre exterior: gratii groase străjuiesc celula. Dincolo de ele, văd montate obloane. Nu se poate vedea nimic în afară. Doar o fâșie de lumină pătrunde pe deasupra oblonului. Încolo, nimic. Prin urmare, ne este permis a privit doar cerul, prin fâșia îngustă de deasupra oblonului.”²⁴ De asemenea, memorialistul oferă informații despre frigul pătrunzător și tăcerea apăsătoare din Zarcă Aiudului: „Am intrat în Zarcă. Aici nu-i calorifer. Într-un colț, în stânga, e o sobă din tablă. Dacă vor voi, vom încălzi celula cu lemne. E o muțenie generală. Stau și aștept. Deci aici este alt «confort», alt regim”²⁵.

²⁰ *Ibidem*, p. 106.

²¹ Nicu Păun, *op.cit.*, p. 103.

²² *Ibidem*, p. 252.

²³ *Ibidem*, p. 252.

²⁴ *Ibidem*, p. 253.

²⁵ *Ibidem*, p. 253.

Atmosfera din închisoare și viața cotidiană

Viața cotidiană a deținuților din Închisoarea Aiud nu era diferențiată de viața din întregul sistem carceral comunist din România. Regulamentul era respectat cu strictețe, iar gardienii suprimau orice tentativă de socializare. Aceștia se străduiau să surprindă discuțiile dintre deținuți ocupațiile cotidiene ale acestora precum jocurile improvizate sau cusutul, conversațiile prin sistemul morse cu deținuții din celulele vecine sau privitul pe fereastră. Unii dintre deținuți erau folosiți la munci diverse în interiorul închisorii, ca informatori. Aceștia puteau să beneficieze de un regim de detenție mult mai lejer de reducerea pedepsei sau de o alimentație mai consistentă.

Virgil Mateiaș descrie **atmosfera** din Închisoarea Aiud, percepută de el în anul 1959: „În temniță, uneori agitație, frământări, vești contradictorii lansate de conducere, alteori lungi răstimpuri de tăcere și monotonie exasperantă. Nu mai funcționa nici alfabetul morse pe țevile caloriferului, ori în pereți. Cine nu-și putea afla un echilibru interior stabil, se prăpădea.”²⁶

Fostul deținut politic Ion Ioanid mărturisește că una dintre ocupațiile cotidiene era conversațiile cu Harry Brauner, deținut aflat în celula vecină, cu care comunica prin perete. De la acesta, Ion Ioanid și colegii săi de celulă au aflat despre versurile lui Nichifor Crainic și Radu Gyr, care circulau pe cale orală, pe care ceilalți deținuți le-au învățat, le-au scris pe săpun. Harry Brauner a compus, aflat în celulă, linii melodice pentru mai multe poezii ale lui Radu Gyr și Nichifor Crainic. Printre acestea se numără *Rugăciune* de Nichifor Crainic sau *Întoarcerea din Cruciadă* de Radu Gyr. Viața cotidiană din Închisoarea Aiud nu era diferită de cea din întreg sistemul concentraționar din România. Pe lângă preocupările științifice și literare existau și preocupări precum cusutul, jocurile improvizate, conversațiile prin perete, privitul pe fereastră. De altfel, mulți deținuți au lucrat de-a lungul vremii în atelierele de tâmplărie, lăcătușărie, cizmărie sau croitorie. Aceștia și-au manifestat disponibilitatea de a lucra din dorința de a avea activitate zilnică, contact cu ceilalți deținuți, hrană îmbunătățită, libertate de mișcare în incinta închisorii.

Plimbarea deținuților – o iluzie a evadării

Ion Ioanid, Nicu Păun, Petre Pandrea, Nicolae Mărgineanu sunt foști deținuți politici încarcerați la Aiud care fac precizări referitoare la accesul deținuților în curtea penitenciarului, la **plimbarea** care era permisă doar anumitor deținuți, doar 10-15 minute, în cerc, cu mâinile la spate, cu privirea în jos și sub stricta supraveghere a gardienilor²⁷. Ion Ioanid menționează în opera sa că la Aiud, deținuții politici erau considerați foarte periculoși și erau scoși la plimbare doar în

²⁶ Virgil Mateiaș, *op. cit.*, p. 37.

²⁷ Nicolae Mărgineanu, *op. cit.* pp. 341-342; Petre Pandrea, *Reeducarea de la Aiud*, Editura Vremea, București, 200 p. 74.

timpul nopții pentru a se evita contactul acestora cu ceilalți deținuți. Nicu Păun conturează în memoriile sale o imagine reprezentativă referitoare la acest moment din viața deținuților – plimbarea: „în ce privește plimbarea, ea se face afară, pe fiecare celulă, într-o curtică înconjurată de un gard de scânduri, înalt de mai mult de 4 metri. Nimeni nu ne poate vedea, nici de la etaj, nici din altă parte, din curte, de pildă. Suntem într-o izolare desăvârșită. Nimeni nu trebuie să știe cine suntem și nici noi să nu aflăm ceva despre alții. Aceasta-i regula.”²⁸

În temniță, identitatea dispare, deținuții sunt depersonalizați, devin numere, se uniformizează și totul este controlabil. Rolul lor anterior în societate este anihilat. Fie că au fost scriitori, medici, profesori, preoți, avocați, aceștia au devenit niște umbre, chemați după numere, îmbrăcați identic și privați de libertate și de comunicare. Ion Ioanid, fost deținut al Închisorii Aiud, mărturisește că în perioada în care plimbările se făceau în timpul nopții, deținuții renunțaseră să se privească unii pe alții: „Era prea întuneric ca să-i putem distinge.”²⁹

La plimbările din timpul zilei, deținuții au avut ocazia să îi vadă și pe ceilalți din celelalte celule prin fereastra celulei lor care avea vedere spre curte. Descrierea deținuților este realizată astfel: „Majoritatea depășiseră jumătatea vieții, mulți având chiar o vârstă înaintată, iar noi, evadații, reprezentam excepția, chiar și printre cei câțiva mai tineri. Era greu de apreciat vârsta unor oameni uzați, slăbiți, cu trăsăturile marcate de anii lungi de regim celular și de paloarea specifică încarcerărilor în Zarcă. La prima vedere, păreau toți bătrâni. N-am reușit să identificăm decât o parte din locatarii Zărcii, pe care i-am înșirat pe lista dreasă mai înainte, listă și așa incompletă”³⁰.

Zilnic, deținuții erau scoși la plimbare în curtea penitenciarului „Multe din cele văzute și părțite de-a lungul anilor de pușcărie mi s-au șters din minte, dar parfumul de regina-nopții îmi răsare și acum în nări, ori de câte ori vine vorba de Aiud și de Zarcă”³¹. Deținuții au avut parte de o schimbare a regulamentului, au fost scoși la plimbare și lăsați să facă duș, în timpul zilei: „Pentru noi, schimbarea a fost motiv de bucurie. În fine, după atâtea luni, ne puteam plimba la soare! Eram la începutul verii. Cele două curți erau pline de petunii înflorite. Cele zece-cincisprezece minute, cât dura plimbarea, erau o încântare, cu toate că trebuia să ne învârtim în cerc, sub supravegherea gardianului, cu mâinile la spate, cu privirea în pământ, păstrând distanța între noi și fără drept de a vorbi. Fata de umezeala, semiobscuritatea și mirosul din celulă, curtica părea un mic paradis.”³²

Păsările – simboluri ale libertății

Ion Ioanid, Nicu Păun și Filaret N. Toma configurează în memoriile lor, imaginea păsărilor privite printre gratii sau din curtea închisorii. Ion Ioanid privea curtea și ciorile, **păsări** foarte îndrăgite de deținuții Închisorii Aiud și mărturisește: „Aceste păsări, considerate dăunătoare, descrise ca urâte, purtătoare de ghinion,

²⁸ Nicu Păun, *op. cit.*, p. 254.

²⁹ Ion Ioanid, *op. cit.*, p. 496.

³⁰ *Ibidem*, p. 496.

³¹ *ibidem*, p. 42.

³² Ion Ioanid, *op. cit.*, p. 495.

cobe, producătoare de pagube, erau peste tot prigonite și sortite distrugerii. Numai în rândul deținuților din Aiud găsiseră înțelegere și simpatie. Erau studiate și urmărite ore în șir printre zăbrelele și crăpăturile obloanelor. Erau admirate pentru inteligența lor și le priveam cu drag. Poate fiindcă vedeam în ele niște mesageri veniți din lumea liberă și, privindu-le, poate că într-adevăr ne-au transmis un mesaj al vieții și ne-au ajutat să nu pierdem contactul cu lumea de dincolo de gratii și ziduri.”³³ Păsările semnifică zbor, libertate, speranță. Deținuții le admirau și le considerau ingenioase și inteligente. Spațiul carceral, privarea de libertate duce la o răsturnare a valorilor. Libertatea păsărilor atrage libertatea interioară, libertatea spiritului.

Imaginea păsărilor privity printre zăbrele impresionează și în cazul fostului deținut Filaret N. Toma care descrie guguștiucii pe care îi observă în curtea penitenciarului: „singurii care-și continuau activitatea spintecând văzduhul prin apropierea geamurilor noastre în cântecul lor șugubă erau guguștiucii. La nicio altă închisoare n-am întâlnit acest fenomen ca la Aiud. Pe timp de vară, și-ntr-un anume sezon, așa cum era acuma, guguștiucii erau atât de activi în cântecul și zarva lor, încât era cu neputință să nu-i bagi în seamă. De cum se crăpa de ziuă, până înnopta de-a binelea: gu-guș-tiuc într-o parte, gu-guș-tiuc în altă parte, prin apropierea zidurilor închisorii”³⁴.

Nicu Păun prezintă un episod similar referitor la păsări: „Primele rândunele, cele dintâi berze aduceau noi și noi speranțe în mai bine. Fiecare aștepta o schimbare, într-un fel, a situației. Eliberarea o aveam undeva, acolo, în străfundul inimilor noastre și, totuși, parcă nu vedeam conturându-se în primăvara aceasta. Trecuseră șapte spre opt ani de când tot așteptam miracolul eliberării. Speram și eram încrezători cu toții în ziua de mâine. Nu deznădăjduiam nici o clipă și credeam că odată și odată rândunelele și berzele ne vor aduce vestea cea mare.”³⁵ Fostul deținut aștepta momentul eliberării și spera că odată cu sosirea păsărilor, considerate în tradiția populară românească „vestitorii primăverii” îi vor aduce și această veste. Rândunelele simbolizează ciclicitate, fidelitate, întoarcere acasă.

Izolare, singurătate, frig și foame – elemente specifice ale regimului de detenție

Memorialiștii conturează o imagine de ansamblu a condițiilor impuse de sistemul concentraționar aiudean pentru deținuții politici referitoare la izolare, frig, singurătate și foame. Ion Ioanid se confesează cititorilor în memoriile sale: „N-aș putea spune că ultimele zile de izolare au fost mai grele ca primele. E drept că frigul, foamea și oboseala creșteau și se făceau tot mai mult simțite pe măsură ce timpul trecea, dar totodată își făcuse loc și obișnuința cu noile condiții, care nu mi se mai păreau așa înspăimântătoare ca la început. Și totuși, a cincea zi, când am fost dus în celula mea de la parter, am avut impresia că mă întorc acasă”³⁶

³³ *Ibidem*, p. 492.

³⁴ Filaret N. Toma, *op. cit.*, p. 418.

³⁵ Nicu Păun, *op. cit.*, p. 214.

³⁶ Ion Ioanid, *op. cit.*, p. 563.

În anul 1956, Nicu Păun revine în Închisoarea Aiud și rememorează momentele în care a fost singur în celulă. Descrie experiența sa trăită astfel: „Sunt singur. Cred că celula e nelocuită de multă vreme, fiindcă un strat gros de praf s-a depus peste tot. Când calc pe dușumea, se văd urmele ghetelor. Nu-s paturi, ci doar o saltea, aruncată sul într-un colț. Nu știu cum să încep a mă gospodări. Mă simt coborât dintr-un palat, într-un bordei cu noroi. Aerul acela închis mă lovește în nări când îl respir, ceea ce mă face să deschid ferestrele pentru a-l îmborsăti cât de cât. Nici vorbă să stau jos, fiindcă praful așa de gros mă obligă să fac curățenie. Cu o cârpă înmuiată, încep a-l șterge, luând-o de la ferestre. Am luat-o palmă cu palmă. Mi-au trebuit cam două ore până ce am terminat. Când încerc să mișc salteaua, se ridică din ea un nor de praf fin. Și iar o iau de la capăt. Cu mare greutate, reușesc s-o întind de-a lungul unui perete lateral, după ce i-am șters praful cu cârpa aceea, pe care o tot spălăm în tinetă. Când, în fine, termin, mă întind pe salteaua considerată curată. Rămân decepționat: din interiorul ei, din paietele cu care este umplută, se ridică iarăși praf. Mă resemnez deocamdată. Mă duc cu gândul la patul din camera de la Ploiești, pat în care m-am odihnit câteva luni. Acum va trebui să mă adaptez, să cobor la treapta de unde voi începe iarăși drumul. Aud mai multe bătăi cu pumnii, în pereții laterali. Știu ce înseamnă. Oamenii vor să afle cine le este noul vecin.”³⁷ Praful care se regăsește peste tot simbolizează sufocarea, claustrarea. Pentru a nu deznădăjdi, toate activitățile pe care le realizează reprezintă o manieră de a supraviețui, de a rezista, de a nu claca, un prim semn al nevoii de a-i fi util lui însuși, de a depăși desconsiderarea pe care o simte și care apare în mai multe feluri: îmbrăcarea hainelor vârgate, depersonalizarea, prin atribuirea unor numere în locul numelor, perchezițiile, injuriile, umilințele.

Momentele de singurătate îl determină pe Grigore Caraza să evoce copilăria, să rememoreze trecutul, să se reîntoarcă spre sine și să realizeze o introspecție, printr-o subiectivitate a trăirilor: „Era 4 aprilie 1954. Ieșisem la plimbare 20 de minute și priveam nostalgic firele de iarbă ițite printre petele de zăpadă că îndărătnicii au încă să țină în loc ceea ce mai rămăsese din iarnă. O clipă doar și numai era deținutul politic din Aiud, îmbrăcat în haină vârgată și copilul de pe Valea Bistriței și de la poalele Ceahlăului care se plimba odinioară prin livada de lângă casă. Mă întrebam când va veni timpul să-mi revăd locurile dragi să sărut pământul să mă tăvălesc prin iarbă să aud cântecul cucului și al sturzului care mă trezeau dimineața...”³⁸ Cu toate că a întrebat de ce este ținut singur, de ce i se aplică un asemenea regim sever, de ce nu mai are dreptul să se plimbe, nu a primit niciun răspuns: „în celula 222, de la etajul 2, am stat singur timp îndelungat fără să fiu scos la plimbare și fără să pot privii printre jaluzele decât numai luna pe cer uneori când trecea prin dreptul ferestrei mele...”³⁹ Grigore Caraza mărturisește că „în toată singurătatea acelei celule avusesem timp să-mi refac întreaga viață și să mă gândesc mai profund la partea spirituală și la Dumnezeu”⁴⁰.

³⁷ Nicu Păun, *op. cit.*, p. 231.

³⁸ Grigore Caraza, *Aiud însângerat*, Editura Evdokimos, București, 2021, p. 101.

³⁹ *Ibidem*, p. 102.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 104.

În pofida mizeriei, a condițiilor inumane și a torturii, relația continuă cu divinitatea nu a încetat. Unul dintre foștii deținuți ai Închisorii Aiud, preotul Mihai Lungeanu rememorează un episod semnificativ din timpul detenției sale: „Era atât de frig la Aiud, Un încât parcă îmi înghețase și sufletul în mine. Eram cu patul așezat lângă părintele Voicescu. Din plafonul de beton cădeau valuri de aer rece. Din podeaua de beton se ridica valuri de aer rece. Ne puseserăm amândoi pătura în cap și ne rugam.”⁴¹

În spațiul carceral aiudean „au murit de foame și chinuiți de boli oameni iluștri ai intelectualității române. În Celular, am întâlnit, în majoritatea lor, oameni de caracter, care puneau mai presus de suferință și umilință curățenia conștiinței lor. Aiudul a fost o adevărată școală de trăire și de rezistență românească. Toată lumea a învățat rugăciuni, texte din Noul Testament, poezii făcute acolo, în pușcărie, limbi străine și tot ce se putea învăța despre bine și frumos.”⁴² În situațiile în care deținuții erau mutați dintr-un spațiu de detenție în altul, atrăgeau întotdeauna privirile asupra lor și remarcă „Ăștia-s de la Aiud!”. Se diferențiau de ceilalți deținuți din alte spații concentraționare pentru că erau extrem de speriați, murdari, slabi și înfometați.

O altă mărturie este cea a deținutului Ion Ciubotă, despre experiența sa în Zarca Aiudului, în anii 58’ sau 60’, fiind acolo izolat pentru că, aflându-se în Celular, împreună cu un grup de preoți, printre care și părintele Sofian Boghiu, făceau rugăciuni pentru a sărbători Nașterea Domnului: „Iar m-a prins pe mine...«Ce faceți, mă?» Am zis: «Ne rugăm, că suntem creștini ortodocși, noi ne-am făcut crime, păcate de moarte». «Bine, lasă...» Îmi ia numele și vine și m-a dus la Zarcă. Și era un frig, domnule, acolo... Și, de exemplu, noaptea trebuia să stai cu mâinile pe piept. Era atât de frig că pereții erau numai stele, parcă era Calea Lactee, și nu se putea trăi, nu se putea. Seara ne dădea o pătură roasă de viermi, un petec așa, nici nu era mai mare, ca să dormi acolo pe el, pe jos pe ciment. Dar cine dormea? Dacă dormeam, muream. Trebuia să alergi toată ziua și toată noaptea ca să nu îngheți. Într-o noapte nu mai puteam, eram obosit, nemâncat, iar frigul era insuportabil.”⁴³

Atanasie Berzescu, deținut al Închisorii Aiud, rememorează Crăciunul petrecut în detenția aiudeană în anul 1952: „În ajun de Crăciun lucram în fabrică. Așteptam cu înfrigurare scurgerea timpului, ca să mergem în Celular. Ne pregăteam cu toții de colindul ce avea să fie în noaptea de ajun. Îl așteptam cu neastâmpăr de copii. În toate zilele marilor sărbători creștine sau în zilele sărbătorilor comuniste, ne aplica un regim de teroare, cu percheziții, suspendarea plimbărilor, mâncare slabă și pază dublă. Își făceau loc din plin înjurăturile, bătăile, ba chiar mai mult, punerea în lanțuri sau izolarea în camera de tortură a celor mai periculoși deținuți. Cu cât era însă prigoana mai mare, cu atât noi ne înălțam mai sus în spiritualitate și rezistam mai mult. Era un cer senin, cu infinitul număr de

⁴¹ Fabian Seiche, *op. cit.*, p. 547.

⁴² *Ibidem*, p. 271.

⁴³ interviu cu Ion Ciubotă, în Cosmin Budeancă, coord. *Experiențe carcerale în România comunistă* IV, pp. 236-237.

stele. Cu ochii pironiți în ele, extaziați, cântam colindul de care voia tot văzduhul. Gardienii băteau disperați în uși cu pumnii, să încetăm. După ora închiderii, regulamentul nu mai permitea deschiderea ușilor, decât în prezența ofițerului de serviciu. Or, fiind peste 300 de celule, practic ofițerul nu putea face nimic. În noaptea aceea nu s-a deschis o ușă. Toți aveam impresia, în noaptea aceea, că cetatea infernului, Aiudul, zbura în înaltul cerului, ca un castel fermecat, de o energie neștiută, luminat. Parcă-l purtau îngerii, nu diavolii. A doua zi, noi, cei fericiți în timpul colindului, ne-am luat plata, conducerea ne-a plătit polițele. Se dezlănțuise un regim de teroare. Îndurăm în tăcere. Trăim încă acele clipe fericite din miez de noapte, de sfântul Crăciun.”⁴⁴

Închisoarea Aiud ocupă un loc privilegiat în geografia simbolică a spațiului de detenție românesc. Regimul carceral extrem de dur, personalitățile care au fost încarcerate, numărul mare al persoanelor care și-au pierdut viața în temnița aiudeană, experiențele trăite în timpul reeducării au transformat acest spațiu de detenție într-o „cetate a morții” și l-au particularizat în universul concentraționar din România, ca pe o „închisoare a elitelor intelectuale”. Ruxandra Cesereanu compară temnița de la Aiud cu un cavaler al Apocalipsei: „Ca spațiu carceral emblematic, Aiudul devine un fel de al cincilea cavaler al Apocalipsului, care se hrănește cu sânge, lacrimi și oftaturi omenești”⁴⁵.

Referințe bibliografice

- BERZESCU, Atanasie, *Lacrimi și sânge*, Editura Marineasa, Timișoara, 1999.
- BUDEANCĂ, Cosmin (coord.), *Experiențe carcerale în România comunistă*, Vol. IV, Editura Polirom, Iași, 2008.
- CARAZA, Grigore, *Aiud însângerat*, Editura Evdokimos, București, 2021.
- HOSSU LONGIN, Lucia, *Memorialul durerii. O istorie care nu se învață la școală*, Editura Humanitas, București, 2007.
- IOANID, Ion, *Închisoarea noastră cea de toate zilele 1949, 1952-1954*, volumul I, Editura Humanitas, București, 2013.
- LANGA, Tertulian, *Trecând pragul tăcerii. O carte document*, ediția a doua, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2009.
- MĂRGINEANU, Nicolae, *Mărturii asupra unui veac zbuciumat*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2002.
- MIHADĂȘ, Teohar, *Pe muntele Ebal*, Editura Clusium, Cluj-Napoca, 1990.
- PANDREA, Petre, *Reeducarea de la Aiud*, Editura Vremea, București, 2000.
- PĂUN, Nicu, *Muntele suferinței*, Editura Institutul european, 1997.
- SEICHE, Fabian, *Martiri și mărturisitori români din secolul XX. Închisorile comuniste din România*, Editura Agaton, Făgăraș, 2010.
- TOMA, Filaret N., *Pe drumul pavat cu ghimpi. Amintiri*, Editura Lidana, Suceava, 2005.
- Dicționarul penitenciarelor din România comunistă (1945-1967)*, studiu introductiv de Cristina Roman, postfață de Marius Oprea, Editura Polirom, Iași, 2008.

⁴⁴ Atanasie Berzescu, *Lacrimi și sânge*, Editura Marineasa, Timișoara, 1999, p. 111.

⁴⁵ Ruxandra Cesereanu, *Gulagul în conștiința românească. Memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste*, Editura Polirom, Iași, 2005, p. 267.